vzbouřence, ukazuje se na tuto ukrytou půdu dědičnosti a rodovosti, na tu spodní temnou vrstvu rytmu krve a bušícího srdce, všeho pudového, bezvědomého, beztvarého a přitom osudně předurčujícího a vědoucího spád a intonaci volného a vědomého. Jaroslav uvědomuje si na venkovském hřbitově, mezi hroby svých předků, kam byl vehnán strachem před demaskováním od vesnické zábavy, v blízkosti bledého a chudokrevného bratrance, který je polit v nitru stejnou lučavkou hořkého odboje, rodovou souvislost, misi rodu svého, podmíněnou celou strukturou duševního a tělesného typu . . . vyciťuje typ ten i na otci . . . vidí *jeho* logiku ve svém vzplanutí proti policii a vojsku, jež jej naráz vyloučilo z kastové hierarchisované společnosti staré a vrhlo mezi proletáře a vyděděnce.

A výraz exprese, faktura, styl věty páně Merhautovy odpovídá tomuto vnitřnímu jádru a charakteru ideovému. Slova jeho jsou vláčná, vlhká, lepkavá, hutná, jako kdyby byla právě vytažena z hlubokého dna řek a vod, působí svou barbarskou vůní a provinciální neklasifikovanou a nepřebranou tekutostí a pružností výrazu, matou se, odrážejí a houpají, hned slévají, hned rozstupují jako ty spodní třaslavé půdy bažinné a slatinné, na nichž se plazí nízké, zlomené a churavé kleče jeho duší s melancholicky hnilobnou vůní a svisle pokácenýma rukama.

K. V. Rais: Pantáta Bezoušek

Pan Rais má vysoký kurs na české burse literární. Takový třikrát blahoslavený autor, který v obdivu k sobě spojuje póly a strany jinak snad dost protilehlé a v jiných otázkách divergentní. Myslím, že v tomto punktu nebylo by možno rozeznat ani p. Zákrejsa od pana Krejčího, a že hymna všech má stejnou intenci. České, jak české! A ty typy lidové! A ta bodrá poctivost, ta prostosrdečná otevřenost, to zdraví! A jak cenné, jak vzácné (dodává se s melancholicky jizlivou pointou proti té úpadkářské moderní holotě) dnes . . . v době, kdy skepse a experimenty umělecké, rafinovanost anemických duší a nevypočítatelné rozmary exotického mysticismu otravují nám . . . atd. atd. Znáte ty kolovrátky beztoho zpaměti jako já.

Nuže, četl jsem Pantátu Bezouška a mám dojem knihy ne špatné . . . ale šablonovité svrchovaně, prostřední a hlavně umělecky naprosto netypické. A odkrývám také, v čem jsou založeny všechny ty estetické nekritičnosti. V starém nevykořenitelném bludu všech estetických příštipkářů: v mísení a matení *látky* a *stylu*, *látky* a *umění*. Pan Rais vybírá si *látky* typické, vybírá si své figury ze staré, hotové, ssedlé vrstvy geologické, věky a věky staré tradice . . . ale umění, styl, komposice a technika, kterou je podává a traktuje, jsou netypické, nebo nejvýše typické ve špatném smyslu slova . . . *schematické* a *šablonovité*. Celý typismus umění p. Raisova je jen *v látce*. Ale ta není zásluhou vnitřní tvůrčí síly autorovy, nýbrž vlivů a podmínek *vnějších*, jak každý ví, nahodilých a s uměním nesouvislých. Je to věc vnější náhody, že p. Rais žil v krajích, kde takové tradiční typy, takové staré sukovité stromy rostly. Je to docela náhodné, že učite-

loval v takových vsích, v takových bytech sociálních, kde neporušená tradice a konservativnost vytvořila takovýto lidský materiál, jejž mohl pozorovat a okreslovat. Co by si byl počal, kdyby žil v rozbouřeném, chaotickém, přemetném, individualisticky roztříštěném ústředí velkoměstském a neměl nikdy příležitosti k poznání starých typů vesnických? Dovedl by z moderního roztoku vzájemně se rušících a zmítajících živlů dáti vykvésti těm krystalům typičnosti, dovedl by je uměním svým vyvolat a charakterisovat? Myslím, že rozhodně ne. Poněvadž kdekoli se přiblíží této sféře odstíněné hybnosti a zmítané šířky individuálných fluktuací, nevyloví z ní nic než vodu falešné šablony a dávno otřelé, hubené otisky z kolikáté ruky (v této práci nežijí nic plně a individuálně měšťáci . . . a Melanka a její ubohý amant básník a magistrátní praktikant . . . jaká to kalendářová omáčka, jaká jalová, vyšeptalá prázdnota!)

Zde je rozhodný moment, na který nemohu dost důrazně ukázat. Pan Rais dovede *okreslit* poctivě a svědomitě typy *dané, hotové* . . . typy prací věků a věků vyhráněné . . . ale nedovede je *najít, stvořit, utušit* v rozvířené, bolestné, zmítané směsi přítomnosti. A to *poslední* a *jen to* je pravé kriterion básníka a umělce. Básník je tvůrce a ne sběratel lidských zkamenělin a jich popisovatel. Na to je potřebí klást důraz a právě dnes. Národopisná horečka pomátla mozky našim lidem. Myslí se, že češství je ve výšivkách, barevných kalhotách a košilích, kožiších a rukavicích. Myslí se, že stačí k uměleckému dílu, k jeho české typičnosti, vybrat si několik venkovských figur konservativního tempa, prostosrdečných, otevřených a těžkopádných . . . takového dědečka ze staré zlaté doby prostoty a nezkaženosti . . . obléci je do koženek . . . odposlouchat jim několik typických úsloví a prošpikovat jimi jich dialogy . . . a všecko to dát do nejkonvenčnějšího a nejchudšího, pokud možno, psychologického a uměleckého rámu — a je vyhráno! Hleďte, arcidílo *českého* umění! Jaká milá naivnost proti té cizinské rafinovanosti! Jaká prostota a chudoba proti té cizácké složitosti a zamotané perversitě! Jaká počestná, střízlivá prostoduchost a zdravý rozum proti tomu mystickému konvulsionářství a chorobné úporné manii vivisekční! Zlatá českosti, poklade pokladů . . . zde jsi, zde jsi v tom výtečném autoru, který dovedl tak střízlivě a rozumně a prostoduše nakreslit ty střízlivé a prostoduché figury. Jen žádné zbytečné experimenty stylistické, žádný chorobný paradox náladový, žádnou intuici temného, záhadného a osudného, žádnou komplikaci barev, pozadí, plánů a perspektiv . . . A co možno nejprostší všechno! (Však víte, že geniové také milovali prostotu a že je to dokonce jejich význačný znak, jak říkají pp. profesoři . . . mrkají chytře a důvtipně tito auguři.) Jen málo linií a dokonce už ne barvy. Víte, jen tak dvě tři linie . . . stačí úplně. Vypadá to pak tak nějak alšovsky, prostonárodně, lidově, česky slovem. To je nejlepší recept dnes na českou typičnost. Jak vidět, není právě složitý a není k němu potřebí o mnoho víc než průměrnou pozorovatelskou střízlivost a píli, svědomitou klidnou ruku a stylistickou usedlost a temperovanost běžného gymnasijního profesora.

Škoda, věčná škoda, že to v umění tak nechodí. Škoda, že s takovou kvalifikací dá se snad pořizovat národopis a folklor, ale ne umění, snad národní zvykosloví a lidový průmysl, ale ne báseň, psychologický čin a osud. Českost vězí v umění trochu hloub . . . o několik tisíc metrů hloub, dobrodinečkové, než si myslíte. A zejména nevězí českost v tom ještě, že si vezmu sujet z toho a toho odlehlého vesnického kraje, že maluju figuru výměnkáře nebo domkáře nebo drvoštěpa nebo koňaře z toho a toho zapadlého českého kouta, že ho okresluju pečlivě podle živého modelu . . . s *celou lokální barvou!* Problém právě a ryze umělecký začíná teprve tam, kde vy myslíte, že je již všecko u konce. Je v tom právě *vyluštit* tuto lokální barvu, tento lokální typ v *jeho ryze lidské a ryze básnické jádro* . . . v obecnou lidskou hodnotu, v nesmrtelnou, všude neměnou, transcendentní, z kořene bytí úpící a sténající, do tmy osudné a věčné hrůzy jako plamen šlehající *sensaci krásy, ideu charakteru, symbol poznání.* Otto Ludwig, Gottfried Keller, Friedrich Hebbel nejsou německými ve svém umění svou látkou . . . tím, že malovali německé lidi určitě determinované, určitými podmínkami mezzologickými uložené a dané . . . ale proto, že problém německý — každý v jiném, *nejintimnějším* vztahu a smyslu — žili jako problém ethický a filosofický, že ho uložili do každého posledního lhostejného

kamene, jejž hodili na cestu své figuře, že němectví bylo jim způsobem života a cítění... stylem jeho... že jím byli nasáklí tak, že vtiskli jej, jeho *character indelebilis* každému nejvšednějšímu předmětu, jejž vzali do rukou, že nese k nesmazání toho stopu. Jak berou hůl jich figury, jak jdou silnicí, jak vidí a hlavně jak myslí, milují a nenávidí, zoufají i meditují... to je německé a ne ony samy. O rase, národnosti, lokální barvě se třeba ani slova neřekne... ale je všude, je v nejvšednější a v nejvzdálenější větě prohozené jen mimochodem... je v celé vůni duševní, v atmosféře a rytmu, jenž nese práci, v tom stylovém prolnutí jediné perspektivy, utváření dějů a krisí, zkoušek a osudů, procesů obrodných a smrtivých. A hlavně je v tom, jak chtějí *řešit budoucnost* a *žít přítomnost*. Národnost je tu život, je tu rodící se kultura. *Bojující mládež* řítící se udýchaná do *světových arén*, do kruhů problémů ryze a *intimně lidských*, které každý sám na svou pěst si musíme vyžít a vybít. To je podstatný znak tohoto národního umění: je *dynamické*, poněvadž se odnáší k nejpodstatnějším a nejzáhadnějším bolestem života, zcela důvěrným a individuálným jeho procesům... poněvadž je nový rodící se kulturní svět... nový styl a smysl života. Všude je to mládež, která má realisovat tento svět nový, vyvolat ho z hlubin individuality národní, přivést na vyšší stupeň rozvoje, úměrný celkovému světovému postupu, jádra a zárodky staré... tradiční, plemenné, národní, rodové [obrodit a dotvořit]. U nás naopak charakterisuje toto národní umění: *statika*. Sběratelství a popis hotových daných útvarů tradice a typu, rodu a plemene. Neutrální konservatismus, kontemplativní sentimentálnost, jež tvoří psychologické ovzduší a celý emotivní rytmus *Pantáty Bezouška*. To je ten ethický ekvivalent češství. A proti tomu protestovat je mi povinností ne politiky, ale umění a poesie, poněvadž tomuto ethickému znaku odpovídá úměrný *estetický*, a ten je tu *mdloba, pasivnost, šablonovitá opakovanost* a *pohodlnost literární*. Ale vidět češství právě v *tom*, jak se teď děje, myslit, že specifikon českého ducha v umění je konservativní tichošlápství a chudobná střízlivost a opakovanost — to je při nejmenším stejně drzé jako hloupé. To je rozřeďovat a zmalicherňovat život a jeho tragickou velikost a sílu, to je dávat nám místo

jeho temného vína rozbředlé patoky. A já vidím víc češství v posledním dekadentním nebo symbolickém svazečku lyriky, poněvadž je v něm více napětí, vroucnosti, odvahy, života, plnosti a osudnosti jeho — a poněvadž národnost není mně ochuzení všeho toho, nýbrž naopak specifický případ zmnožení a vystupňování z nejtemnějších základů lidství.

Při četbě *Pantáty Bezouška* vybavovala se ve mně stále více vzpomínka na Ehrenbergrovu *Čermákovu rodinu*. Myslím, že celá kniha páně Raisova je z jejího rodu a hodila by se také docela dobře do její konservativní tendence. A nemyslete, že výborný kanovník vyšehradský byl nějaký romantik. Dokonce ne.

Realista, vyslovený realista, libo-li. Nesmírně střízlivý a až do hrubosti věrný okreslovatel typů vesnických. Všecko je tu počestně důkladné a solidně urobené. Tím neříkám nijak, že *literární hodnota* Raisova je stejná, jako Ehrenbergrova. Dokonce ne. Rozumí se samo sebou, že Rais pozoruje jemněji, odlišeněji, pružněji, volněji než katolický kněz, který docela výslovně a vědomě psal s moralistickou tendencí, chtěl na jedné straně položit lidu vzory, jichž následovat, aby vyšli dobře v životě občanském i duchovním, a na druhé příklady odstrašující. Ehrenberger psal moralistní historii pro nejširší vrstvy; musil tedy hrubě a tlustě nanést tendenci, vyzdvihnout a zlomit linie pozorované, zjednodušit všecko k hmatání; tím je často jeho pozorování fraškovitě karikaturní. Ehrenberger nebyl prostě umělec ani literát, nechtěl jím být. Byl to kazatel, kněz, mravokárce, jemuž literatura, spisovatelství bylo jen náhodným prostředkem k tomuto cíli. A přece přes všecky ty rozdíly jaká vyšší pojmová a vnitřní podobnost mezi knihou Raisovou a Ehrenbergrovou! Předně, stejná psychologická konstrukce češství za jejich figurami: rozšafná střízlivost, usedlá starosvětskost a počestný moralismus a konservativnost. Pantáta Bezoušek rozhorlující se v pražském divadle nad baletem, sbíhající ráno [co ráno] několik kostelů, replikující proti přírodě pana finančního rady a držící páně farářova boha tvůrce... to jsou rysy zrovna ehrenbergrovské nebo chcete-li, i kosmákovské. A celé ovzduší této práce a především její beztemperamentnost umělecká vydychu-

je přímo ten moralisticky vlažný, rozšafně střízlivý a pohodlný tón, který charakterisuje tendenční mravokárce a lidopisce. Právě to nejpodstatnější má s nimi p. Rais společné: aversi k vlastní uměleckosti, poněvadž uměleckost ta je prudký vášnivý oheň, rozdmychaný, šíleně bijící plamen, celá individualita a celá personalita hozená a sazená na jednu kartu, veliká tragičnost osudu a náhody, ohromná a slavná hazardnost života, heroismus konquistadorský . . .

Takovému češství, takové národnosti a takovému typismu nerozumíme a nebudeme rozumět. Národní typismus má v umění smysl jen tehdy, je-li *zvláštní formou*, novou versí *individualismu* a *personality*, je-li posilou její a stupňováním jejím. Jen pak má v umění smysl, jen pak je množí a stupňuje, všude jinde je ochuzuje. Duše umělce tvůrčího *sama* musí být typicky národní, a ten typicky národní a individuálný oheň musí vhodit do svých figur, musí je jím prožehnout, ale ne obráceně . . . nesmí být slabá individualita a pasivné neutrum, které se chce ohřát na typičnosti svých modelů, jež okresluje. *Boecklin* je Němec přízvukem, hrdelní intonací každého svého výkřiku a nemaluje německé sedláky, nýbrž italské krajiny a mořské vise, mythologii podvědomých živelných sil a třeba i s klasicistickou dekorací. Je Němec, poněvadž je individualita, silná živelná duše, ústí pramene podzemního, pramene rasy a rodu, ale ústí charakteristické, právě personelní. Individualita národní zase jen individualitou může být podána a vystižena. Život množí se životem a podává se životem. Národnost, rodovost, typismus se *tvoří* . . . typismus se neotiskuje a neobkresluje pasivně a mdlobně. Typ, rozumí-li se jím útvar *dovršenosti*, *hotovosti* a *pasivné statiky*, zvrhuje se co nejsnáze v *šablonu*. Pro tuto ideu a pravdu estetickou je p. Raisův *Pantáta Bezoušek* přímo hmatavou demonstrací, a protože pravda tato celou řadou lidí a právě lidí, již dnes udávají u nás v literatuře a umění tón, je zneuznávána, napsal jsem tuto úvahu. Pan Rais jako osoba stojí pro mne docela stranou. Pan Rais je, zdá se, milý a dobrý člověk, pracovitý, pilný a svědomitý spisovatel, slovem: docela úctyhodný charakter. Není to snad také jeho vinou, že ho většina literární naší kritiky pokládá za umělecký typ, za básníka a umělce rodového typismu a národní individuality. Nechytám se také *Pantáty Bezouška* jako práce mezi ostatními relativně prý slabší. Nemohu o tom rozhodovat, poněvadž neznám celé dílo p. Raisovo. Ty tři, čtyři knihy předchozí, jež jsem pročetl, tomu skoro nasvědčují; jsou opravdu místy hlouběji sondovány, a typy jejich hybnější a životnější. Ale přesto *pojmově* přece stejného charakteru s *Pantátou Bezouškem*. Náleží do stejné kategorie literární, a to je typismus na sklonu v *ztrnulost* a *šablonovitost*. Typismus jako nepřítel a ochuzovatel umění.

Vina toho není jistě v p. Raisovi, není vůbec v jednotlivci, ale hloub. Nejde mně také o jednotlivce, nýbrž o princip, o ideu. Pan Rais jako vyvinutější zástupce celé specie je mi náhodným dost motivem, demonstračním exemplářem. Jde mi o sám základ a samu podstatu umění, které tu přichází zkrátka, o národnost pojímanou s krátkozrakou tendencí střízlivosti a utilitarismu, o zhoubný a nebezpečný, nesmírně u nás rozšířený a dobu naši charakterisující blud a předsudek.

7/8 listopadu 1897